

КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА, ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

У статті на основі аналізу поглядів учених щодо методик розслідування злочинів, а також окремих досліджень проблем розслідування злочинів у сфері будівництва обґрунтовано доцільність формування комплексної методики розслідування злочинів у сфері будівництва.

Ключові слова: методика, методичні рекомендації, злочини, розслідування, концепція, теоретичні положення, слідчий, практика.

В статті на основі аналізу поглядів учених щодо методик розслідування злочинів, а також окремих досліджень проблем розслідування злочинів у сфері будівництва обґрунтовано доцільність формування комплексної методики розслідування злочинів у сфері будівництва.

Ключевые слова: методика, методические рекомендации, преступления, расследования, концепция, теоретические положения, следователь, практика.

In the article, based on the analysis of the views of scientists on the methods of investigation of crimes, as well as individual research into the problems of investigation of crimes in the field of construction justified the feasibility of the formation of a comprehensive methodology for investigating crimes in the field of construction.

Key words: methodology, methodical recommendations, crimes, investigation, concept, theoretical positions, investigator, practice.

Постановка проблеми. Сфера будівництва в Україні з кожним роком набирає обертів, що, насамперед, позитивно впливає на економіку держави, стимулюючи ринок житла та діяльність підприємств, установ і організацій, продукція та послуги яких безпосередньо використовуються в зазначеній галузі. Зростання обсягів різного роду будівельних або ремонтних робіт прямо пропорційно впливає на збільшення використання товарів і послуг під час будівництва, оскільки такий процес містить багато взаємопов'язаних етапів, на яких використовуються різноманітні будівельні суміші та матеріали, будівельна техніка й інструмент, працюють спеціалісти різних будівельних галузей тощо. Як результат – значні суми коштів проходять через банківські рахунки, платіжні доручення, у готівковій і безготівковій формі для розрахунку за виконані роботи, за доставлені на об'єкт будівництва будівельні матеріали, надані послуги тощо. На будівельних об'єктах акумулюється багато будівельних матеріалів різного призначення, інструменту, комплектуючих до будівельної техніки тощо. Тому й не дивно, що сфера будівництва дедалі частіше піддається злочинним посяганням, будучи привабливою через постійний обіг значних сум коштів, а також не менш значних обсягів будівельних матеріалів і техніки.

Для ефективного розслідування злочинів у сфері будівництва доцільно акумулювати систему поглядів, основних думок, наукових ідей щодо вирішення проблем розслідування таких злочинів, аналіз яких дасть базу для розроблення комплексної методики розслідування злочинів зазначеної категорії.

Розроблення теоретичних засад методики розслідування є необхідною основою вирішення завдань практики для раціональної організації діяльності й обрання оптимальних методів ефективного розслідування злочинів, також це є основою для концепції криміналістичної методики.

Завданням статті є аналіз накопиченого досвіду розроблених криміналістичних методик із виявлення, розслідування та попередження злочинів у сфері будівництва для можливо-

сті відшукування найбільш ефективних прийомів, методів ведення слідства в таких категоріях проваджень і можливості розроблення комплексної криміналістичної методики із зазначеного питання.

Виклад основного матеріалу. Методики розслідування злочинів містять наукові положення та розроблені на їх основі практичні рекомендації для ефективного розслідування протиправних діянь і є первинним і найважливішим інструментарієм слідчого, своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях [1]. На думку вчених і практиків, більш перспективним є впровадження певних алгоритмічних схем (програм) дій слідчого в тих чи інших ситуаціях розслідування [2].

Ще 1936 р. джерелом формування криміналістичної методики розслідування злочинів стала розробка часткових криміналістичних методик, в яких бралися до уваги не лише кримінально-правові критерії, але й криміналістичні характеристики: спосіб вчинення злочину й особливості винного [3]. Пізніше були використані як підстави класифікації місце злочину, територіальний і виробничий принципи діяльності підприємств, установ, організацій, особа злочинця, особа потерпілого тощо. Наприклад, методика розслідування злочинів у галузі капітального будівництва Ю.Б. Утевського, методика розслідування розкрадань в установах Державного банку Союзу Радянських Соціалістичних Республік В.І. Теремілова [4].

На окрему увагу заслуговують методики розслідування злочинів, які прямо не стосуються злочинів у сфері будівництва, проте в них розкриваються важливі положення щодо характеристики таких злочинів, рекомендації щодо протидії їм, а саме: «Методика розслідування розкрадань, вчинених у науково-дослідних і проектних організаціях» О.Б. Камоцького (1988 р.) [5]; «Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва» А.Ф. Волобуєва (2000 р.) [6]; «Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами» О.В. Курмана (2002 р.) [7]; «Теоретичні основи методики розслідування злочинів, вчиняємих організованими злочинними угрупованнями у сфері економічної діяльності» В.П. Коржа (2002 р.) [8]; «Проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням прав споживачів» Н.Л. Швець (2003 р.) [9]; «Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ» О.В. Батюка (2011 р.) [10].

На підставі аналізу наукових методик вітчизняних вчених можна стверджувати, що досліджувалися теоретичні та практичні проблеми злочинів, які стосувалися нашої тематики лише фрагментарно, а в Україні комплексні криміналістичні методики розслідування злочинів у сфері будівництва не розроблювалися. Отже, можна дійти висновку, що окремого дослідження потребують проблемні питання, які не були досі досліджені, а саме: формування комплексної методики розслідування злочинів у сфері будівництва, застосування якої сприятиме оптимізації розслідуванню злочинів у сфері будівництва.

З накопиченням емпіричного матеріалу, акумулюванням позитивного практичного досвіду та теоретичних бачень науковців з окремих питань щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері будівництва доцільно визначити концепцію криміналістичної методики розслідування злочинів у сфері будівництва та розробити самостійну комплексну методику розслідування таких злочинів, що буде становити базу для розроблення комплексних методик із зазначеної тематики.

Так, *концепція* (лат. *conceptio* – сприйняття) – це система поглядів на певне явище; спосіб розуміння тлумачення якихось явищ, основна ідея будь-якої теорії [11]. Концепцією також називають сукупність кількох наукових ідей, які в подальшому будуть розвиватись, доповнюючи одна одну. Аналіз таких систем поглядів, ідей дає можливість продукувати як теоретичну, так і практичну новизну [12]. Наукова концепція – це система поглядів, теоретичних положень, основних думок щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною головною ідеєю [13].

Щодо основних засад формування методик, то, як зазначає В.П. Бахін, взаємозв'язок слідчої практики із криміналістичною методикою відбувається за такими основними напрямками: по-перше, дані слідчої практики є основою для пізнання закономірностей злочинної діяльності, форм її вияву, а також досвіду розкриття й розслідування злочинів; по-друге, потреби слідчої практики визначають завдання щодо розроблення і вдосконалення спеціальних методик; по-третє, розроблені методичні рекомендації проходять перевірку практикою та дістають підтвердження своєї ефективності або неповноти та необґрунтованості; і, нарешті, нові засоби та прийоми, які застосовують на практиці, набувають характеру методологічних основ унаслідок їх наукового аналізу й узагальнення (наприклад, потреба в проведенні деяких видів судових експертиз до відкриття кримінального провадження знайшла оцінку в науці та стала предметом законодавчого розв'язання в кількох проектах нормативних документів) [1].

А.Ф. Волобуєв вважає, що «методика розслідування злочинів формується тільки в результаті узагальнення великої кількості кримінальних проваджень окремої категорії як сукупність певних теоретичних положень і практичних рекомендацій. І тому використання терміну «методика розслідування» відносно розслідування конкретного злочину може бути тільки в переносному значенні та з ілюстративною метою, але ж не в науковому розумінні [6].

Однак ми погоджуємося з А.Н. Васильєвим, який зазначає, що до предмету криміналістичної методики повинні входити: загальні положення; криміналістичні характеристики окремих видів злочинів; напрями розслідування в початковий період слідства, початкові слідчі й інші дії; система подальшого розслідування, особливості застосування тактичних прийомів і науково-технічних засобів [14].

З етимологічного погляду, методика – це сукупність взаємопов'язаних способів і прийомів доцільного проведення будь-якої роботи [15]. Тобто методика – це, передусім, організація практичної діяльності. Сутність такої категорії в різні часи розуміли як систему наукових положень (В.П. Бахін), послідовність дій слідчого (Н.О. Селіванов), сукупність прийомів розслідування (І.О. Возгрін), інформаційну модель слідчої діяльності (О.В. Шмонін), комплекс тактичних завдань (В.Є. Корноухов) тощо [1].

Пріоритетне значення криміналістичної методики для попереднього розслідування обумовлено виникненням на цій стадії доказування специфічних для неї складних ситуацій (проблемних, конфліктних, тактичного ризику, організаційно непорядкованих, комбінованих), оптимальне вирішення яких неможливе без методичних рекомендацій, порад і програм [16].

Незважаючи на те, що визначення джерел криміналістичної методики розглядалися і раніше, ми вважаємо за доцільне сформулювати власне бачення щодо їх визначення шляхом акумулювання думок багатьох науковців в одне ціле. Отже, на наш погляд, *джерелами криміналістичної методики* є: Конституція України; норми кримінального і кримінального процесуального законодавства України; інші закони України; оперативно-слідча, судова й експертна практика; положення науки [17, с. 8]; результати узагальнення кримінальних проваджень і віроків суду; наукові роботи вітчизняних і закордонних учених; проблемні питання, які потребують вирішення; дані анкетування й опитування працівників органів досудового розслідування та статистичні дані, які слугують підтвердженням та ілюструють правильність теоретичних висновків.

Криміналістична методика є системою наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування і запобігання окремим видам злочинів [18, с. 119]. Криміналістичні рекомендації обумовлені потребами практики, а вдосконалення такої практики ґрунтується на основі положень криміналістичної науки [17, с. 6]. Тому методика розслідування має і наукове, і практичне значення. Вважаємо, що методики розслідування злочинів є одним із найкращих «симбіозів» науки та практики, оскільки в основі все ж містять ґрунтовні знання з різних галузей науки, а також рекомендовані алгоритми дій для практичних працівників, які вже перевірені часом.

Також для оптимізації діяльності органів досудового розслідування доцільно адаптувати окремі криміналістичні методики до вимог слідчої практики, переходу від описового характеру таких методик – до робочих програм [19]. Йдеться про те, що методичні рекомендації мають бути «доступними для сприйняття» слідчим, тобто вони повинні бути адресовані представникам органів досудового розслідування [18].

Щодо методик розслідування різних видів злочинів, то думки вчених розділились. Одні вважають, що методика розслідування окремих видів злочинів – це система оптимальних прийомів і засобів діяльності слідчого в специфічних умовах розслідування різних видів злочинів, розроблена для найефективнішого вирішення завдань слідства на певній теоретичній і методичній основі з урахуванням кримінальних процесуальних вимог. Інші наголошують на тому, що окремі методики можуть містити рекомендації тільки щодо розслідування на якомусь його етапі, а не загалом [17].

Для систематизації окремих криміналістичних методик найбільш прийнятною здається класифікація, запропонована В.А. Журавлем:

- а) базова методика;
- б) прості (одиночні) методики – видові, підвидові (мікрометодики);
- в) ускладнені (групові) методики – родові, міжродові, комплексні [23, с. 92–94].

Деякі вчені пропонують таку структуру криміналістичної методики: *групова, видова та підвидова* [6]. В.Є. Корноухов класифікує методики розслідування залежно від закономірностей

пошуково-пізнавальних процесів на певні класи, ряди та види, а також виділив *міжродові, міжвидові та внутрішньовидові* методики [20, с. 144].

Питання про кількість і зміст структурних частин окремих криміналістичних методик є досить дискусійним, а отже, ступінь повноти тієї чи іншої методики визначити практично неможливо. Досить актуальними є проблеми формування методик розслідування більш широких груп деліктів, аніж виду злочинів. Такі методики різні автори називають особливими (І.О. Возгрін), загальними (В.О. Образцов), груповими (М.П. Яблоков), базовими (М.В. Суботіна), позавидовими (Б.Є. Лук'янчиков) тощо [21].

Ми погоджуємося з думкою Р.Л. Степанюка, що в такому разі варто чітко розрізняти позавидові методики – виділені тільки за криміналістичною ознакою (наприклад, методика розслідування злочинів, учинених неповнолітніми) – і групові (міжвидові та комплексні) – виокремлені на підставі кримінально-правових і криміналістичних ознак одночасно [22, с. 158].

Водночас злочини у сфері будівництва набули комплексного характеру, утворюючи певного роду системи шляхом скоєння декількох злочинів у сукупності. Такі комплекси, до яких входять як складові елементи з певними функціями, у криміналістичній літературі дістали назву технології злочинної діяльності [6].

Слідчому, щоб розслідувати злочини у сфері будівництва, доводиться звертатися до різних видових (групових) і позавидових методик розслідування, що не лише збільшує обсяг роботи замість її спрощення, але й може виявитись неефективним через відсутність рекомендацій щодо виявлення ознак злочинів, супутніх вчиненню певних діянь, діяльності слідчого в типових слідчих ситуаціях у разі множинності злочинів [24, с. 142].

А тому розроблення комплексної методики розслідування злочинів у сфері будівництва вирішує питання, що охоплюють певні сукупності злочинних діянь. Може бути застосована кримінально-правова класифікація злочинів, їх криміналістичних ознак і їх поєднання [21, с. 159], тобто з урахуванням характеру зв'язку між злочинами можливе з'ясування механізму злочинної діяльності, а також розмежування ознак таких злочинних проявів.

Однак оскільки злочини у сфері будівництва дуже багатогранні, віднести комплексну методику щодо їх розслідування тільки до однієї категорії методик неможливо. Комплексна методика розслідування злочинів у сфері будівництва, на нашу думку, належить до позавидових [21], запропонованих Б.Є. Лук'янчиком. В основу такої комплексної методики покладено саме сферу, в якій вчиняються протиправні дії.

Нині основою для формування комплексної методики розслідування злочинів у сфері будівництва є окремі методики: 1) методика розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва; 2) методика розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла; 3) методика розслідування порушень правил охорони праці та безпеки виробництва під час будівництва.

Серед найбільш перспективних напрямів вдосконалення та модернізації наявних криміналістичних методик варто виокремити підвищення пізнавальної функції криміналістичної характеристики деяких видів злочинів через виявлення та використання кореляційних зв'язків між її елементами і побудову на такій основі типових версій щодо особи злочинця, а також викладення методичних рекомендацій у формі відповідних програм (алгоритмічних схем) дій слідчого [23]. Побудова методик у вигляді криміналістичних алгоритмів як більш високого рівня наукових розробок у зазначеній галузі знань і більш оптимальної форми викладення порад слідчому передбачає потребу в розв'язанні низки проблем. Водночас варто пам'ятати і враховувати, що криміналістична методика в будь-якій формі її викладення завжди зберігатиме певний рівень абстракції, оскільки неможливо «без залишку» типізувати всі можливі версії та ситуації розслідування [23].

Аналізуючи причини, які стоять на шляху активного впровадження здобутків криміналістики в слідчу практику, треба назвати не лише недостатній рівень наукових розробок, а й консервативні стереотипи, що склалися в самій практичній діяльності, і небажання практиків працювати «за наукою» [23]. З огляду на зазначене перед науковцями постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на мету, завдання, структуру, зміст криміналістичних методик на основі запровадження універсальної, базової моделі; модернізувати наявні та розробити нові методичні рекомендації з розслідування тих чи інших категорій злочинів завдяки більш широкому застосуванню криміналістичної класифікації злочинів, криміналістичної їх характеристики, типових слідчих ситуацій і версій; викласти відповідні методичні рекомендації в найбільш доступній для сприйняття формі, зокрема й у вигляді певних програм і алгоритмічних схем, які

реалізуються на базі сучасних комп'ютерних технологій [23]. Криміналістична оцінка окремої вихідної слідчої ситуації дозволяє досить точно віднести конкретний випадок до певного типу, роду, категорії злочинів, правильно поставити тактичні завдання, розробити загальні версії, визначити засоби їх вирішення та перевірки.

Тому слід підтримати думку про подальшу поглиблену розробку основ формування комплексних криміналістичних методик розслідування укрупнених категорій злочинів, які є синтезованою моделлю відповідної категорії злочинів і основою для виділення особливостей розслідування злочинів, що входять до неї [23]. Прикладами створення такої комплексної криміналістичної методики є методики розслідування злочинів, вчинених посадовими особами [25], злочинів, пов'язаних із професійною діяльністю [26].

Комплексна методика розслідування виділяється за двома критеріями: криміналістичним – відіграє головну роль – поєднання злочинів в єдиному ланцюзі злочинної діяльності, особливості механізму слідоутворення та розслідування події злочину, подібність типових слідчих ситуацій та ін.; та кримінально-правовим, оскільки розглядаються не взагалі пов'язані між собою злочини, а злочинні діяння певного виду (роду або класу).

Ми погоджуємося з думкою В.Б. Смелік, що основу зазначеної методики мають складати кореляційні зв'язки між основним і підлеглими злочинами. Саме вони можуть слугувати підставою для висунення типових слідчих версій. Правильне визначення зв'язку між злочинами, своєю чергою, допоможе реалізувати принцип повноти доказування в кримінальному процесі, оскільки слідчий зможе встановити всіх осіб, які можуть бути причетними до злочину, усі епізоди злочинної діяльності (які, на перший погляд, можуть здаватись розрізненими злочинами), спрямує увагу на виявлення слідів, які вказуватимуть на повну картину злочинної діяльності [24, с. 141].

Комплексна методика спрямована на надання рекомендацій щодо розслідування декількох видів злочинної діяльності (комплексу злочинів) [6], що дає можливість формувати наукові рекомендації відповідно до сучасних потреб слідчої практики.

Висновки. Отже, нині актуальним і досить перспективним завданням у справі протидії злочинам у сфері будівництва є розроблення концепції криміналістичної методики розслідування злочинів у сфері будівництва, тобто акумулювання наукових положень, методик, ідей що дає можливість на їх основі відшукати найбільш ефективні прийоми, методи ведення слідства в таких категоріях проваджень. Вона має стати базою для розроблення своєрідного алгоритму дій слідчого в тих чи інших слідчих ситуаціях.

З огляду на те, що злочини у сфері будівництва набули комплексного характеру, утворюючи шляхом скоєння декількох злочинів у сукупності певного роду системи, які можна називати технологіями злочинної діяльності, варто говорити про необхідність формування саме комплексної методики їх розслідування.

На підставі аналізу розглянутих нами думок вчених-криміналістів можна дійти висновку, що комплексна методика розслідування злочинів у сфері будівництва – це розроблена на підставі аналізу практичної діяльності правоохоронних органів, а також сучасних досягнень криміналістики система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо розслідування різних за об'єктом кримінально-правової охорони злочинів у сфері будівництва, об'єднаних на основі криміналістично значущих ознак. У ній важливе місце належить криміналістичній класифікації та криміналістичній характеристиці злочинів у сфері будівництва, алгоритмам дій працівників правоохоронних органів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що забезпечують оптимально ефективне розслідування злочинів такої категорії.

Список використаних джерел:

1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002 гг.) / В.П. Бахин. – К., 2002 – С. 45–63.
2. Коновалова В.О. Алгоритмізація в теорії криміналістики / В.О. Коновалова // Вісник Академії правових наук України. – Вип. 1 (48). – Х., 2007. – С. 169–174.
3. Якимов І.П. Практическое руководство по расследованию преступлений / И.П. Якимов. – Кн. 2 : Криминалистика. – М., 1936. – 218 с.
4. Винберн А.И. Криминалистика / А.И. Винберн, Б.М. Шявер. – М., 1949. – 198 с.
5. Камоцкий А.Б. Методика расследования хищений, совершаемых в научно-исследовательских и проектных организациях : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / А.Б. Камоцкий. – Киев, 1988. – 219 с.

6. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : [монограф.] / А.Ф. Волобуєв. – Харків : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2000. – 336 с.
7. Курман О.В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.В. Курман ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 227 с.
8. Корж В.П. Теоретические основы расследования преступлений, совершаемых организованными образованиями в сфере экономической деятельности : [монография] / В.П. Корж. – Харьков : Издательство Харьковского национального университета внутренних дел, 2002. – 412 с.
9. Швець Н.Л. Проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав споживачів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н.Л. Швець ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого – Харків, 2003. – 19 с.
10. Батюк О.В. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : [навч. посіб.] / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін. – Л. : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 323 с.
11. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. – Київ, 1977. – 776 с.
12. Концепція – це ключ наукового дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faqkurs.xyz/osvita/nauka/144070-koncercija-ce-kljuch-naukovogo-doslidzhennja.html>.
13. Поняття наукового дослідження та вимоги до нього [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/pesp/2012/12-31/page6.html>.
14. Васильєв В.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений : [монография] / В.Н. Васильев. – М. : Издательство Московского университета, 1978. – 72 с.
15. Великий тлумачний словник української мови / уклад. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь, 2003. – С. 522.
16. Методика розслідування – система наукових рекомендацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://studme.com.ua/139305187491/pravo/metodika_rassledovaniya_sistema_nauchnyh_rekomendatsiy.htm.
17. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : [навч. посіб.] / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін. ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 324 с.
18. Шепітько В.Ю. Криміналістика : [енциклопедичний словник] (українсько-російський і російсько-український) / В.Ю. Шепітько ; за ред. В.Я. Тація. – Х. : Право, 2001. – 560 с.
19. Щур Б.В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичної методики / Б.В. Щур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?..nvlkau_2015_1_22\(1\).pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?..nvlkau_2015_1_22(1).pdf).
20. Корноухов В.Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы / В.Е. Корноухов. – М. : Норма, 2008. – 224 с.
21. Лук'янчиков Б.Є. Позавидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Б.Є. Лук'янчиков. – Київ, 2001. – 19 с.
22. Степанюк Р.Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / Р.Л. Степанюк // Право і безпека. – 2014. – № 3 (54). – С. 158–160.
23. Журавель В.А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : [монографія] / В.А. Журавель. – Харків : Апостіль, 2012. – 304 с.
24. Смелік В.Б. Комплексний підхід до системності криміналістичної методики / В.Б. Смелік // Право і безпека. – 2003. – Вип. 2 (2). – С. 142–147.
25. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А.В. Дулов. – Минск : Издательство Белорусского университета, 1985. – 168 с.
26. Ищенко Е.П. Расследование преступлений, связанных с профессиональной деятельностью / Е.П. Ищенко. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 352 с.